

اثر تغییرات الگوی مصرف در تجارت برنج

سید جواد پور مقیم
عضو هیئت علمی گروه اقتصاد

چکیده . اهمیت کشاورزی در برنامه‌های توسعه اقتصادی دولت جمهوری اسلامی ایران ، از یک طرف ، و تامین نیازهای غذایی اساسی مردم ، از جمله برنج ، از طرف دیگر ، ضرورت بررسی - ها و تحلیلهای اقتصادی در ابعاد و جنبه‌های مختلف تولید ، مصرف و تجارت این محصول را ایجاب می‌کند . هدف مقاله ، شناخت اهمیت تغییرات الگوی مصرف در تجارت این محصول پراهمیت در بودجه هر خانوار ایرانی است . به منظور گام‌ها و واردات برنج ، نه تنها باید اقداماتی در جهت افزایش تولید از طریق روشهای اشاره شده صورت گیرد ، بلکه باید اقداماتی در جهت کاهش تمایل مصرف برنج ، یا به عبارتی دیگر ، غلبه بر پدیده " تقاضای معکوس " در تجارت برنج نیز صورت گیرد . در غیر این صورت ، کشور ما همچنان یک واردکننده برنج ، حتی با روند صعودی ، باقی خواهد ماند .

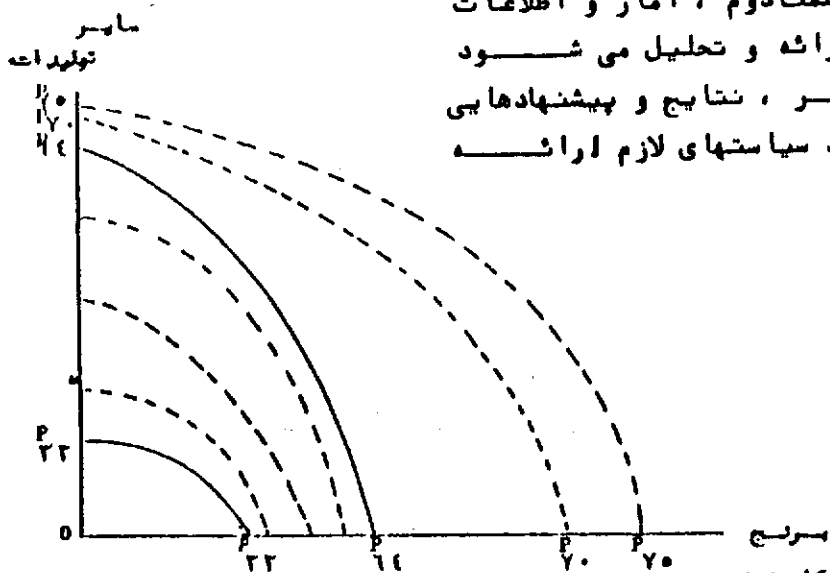
مقدمه

اساسی است ، می‌توان اهداف و سیاستهای کشاورزی کشور را بدرستی مشخص کرد و خطوط اصلی و رهبردهای اصلی مصرف و تجارت محصولات کشاورزی و مواد غذایی را بدقت و صحت هر چه تمامتر ترسیم کرد . مسلماتی از ملزومات انجام چنین امری در دست داشتن آمار و اطلاعات صحیح ، دقیق و منظم است .

اهمیت کشاورزی در برنامه‌های توسعه اقتصادی دولت جمهوری اسلامی ایران از یک طرف و تامین نیازهای غذایی اساسی مردم از طرف دیگر بررسی و تحلیل اقتصادی در ابعاد و جنبه‌های مختلف تولید ، مصرف و تجارت محصول برنج را ضرورت می‌بخشد . با توجه به این نتایج و نیز نتایج دیگری که حاصل مطالعه در مورد سایر محصولات

قسمت اول جنبه‌های نظری مسئله

الف) تولید. مطالعه آمار و اطلاعات موجود در زمینه تولید این محصول بیانگر این واقعیت است که برتری نسبی تولید این محصول، به دلایل مختلف، به تدریج از دست رفته است. قیمت عوامل تولید، سطح زیر کشت و مقدار برداشت این محصول در هر هکتار، از عوامل موثر در تولید این محصول است. از آنجا که تولید برنج در ایران براساس روش "کار پر" صورت می‌گیرد، هزینه‌های نیروی کار، بخش عمده‌ای از هزینه تولید را تشکیل می‌دهد. افزایش پیوسته قیمت نیروی کار (دستمزد) از طرفی، و سهم عمده نیروی کار در هزینه تولید برنج از طرف دیگر، معرف آن است که هزینه نسبی تولید برنج، در مقایسه با سایر کشورهای تولیدکننده برنج، خصوصاً در سالهای اخیر، به شدت، افزایش یافته است. نوسانات سطح زیر کشت و مقدار برداشت محصول در هر هکتار، همراه با افزایش شدید دستمزد، باعث افت بین رفتن تدریجی مزیت نسبی برنج در ایران شده است. مسلمانهاستهایی که در زمینه عوامل تولید و نیز عدم هماهنگی احتمالی آنها، در کاهش مزیت نسبی موثر بوده‌اند.

شکل (۱).

برنج یکی از محصولات اساسی کشاورزی است؛ محصولی است مورد استفاده اکثریت مردم کشور، حتی در نقاطی که محل عمده تولید این محصول است. به علاوه، به علم، برای قیمت آن در سالهای اخیر، هم اکنون بخش عمده‌ای از کل هزینه‌های خوراکی خانوارهای ایرانی را به طور متوسط به خود اختصاص می‌دهد. مسائل و سؤالاتی در زمینه تولید، مصرف و توزیع این محصول مطرح است که در ارتباط با آنها نیز سیاستهای گوناگونی در عرض یکی دوده اخیر اتخاذ شده است. به هر حال، اهمیت این محصول در بودجه هر خانوار ایرانی و پراکندگی آمار و اطلاعات مربوط به آن و سیاستهای متفاوت و ناهماهنگی که در این مورد اتخاذ شده است، مطالعه و بررسی علمی در جهت شناخت عوامل تولید، مصرف، تجارت و توزیع این کالا را ضروری می‌سازد.

هدف از این مقاله، شناخت اهمیت تغییرات الگوی مصرف در تجارت این محصول بر اهمیت در بودجه هر خانوار ایرانی است. در قسمت اول این مقاله مختصر، جنبه‌های نظری تولید، مصرف و تجارت این محصول بر اهمیت را بررسی می‌کنیم، در قسمت دوم، آمار و اطلاعات مربوط به آن ارائه و تحلیل می‌شود و در قسمت آخر، نتایج و پیشنهادهایی به منظور اتخاذ سیاستهای لازم ارائه می‌شود.

برنج از اهمیتی فوق العاده برخوردار است. برعکس همین محصول در سبد کالاهای مصرفی اهالی جنوب کشور اهمیت کمتری دارد. روی هم رفته می‌توان گفت که مناطقی جغرافیایی از جمله عواملی است که بر الگوی مصرف برنج اثر دارد.

تغییرات درآمد و سهم آن در مصرف برنج یکی دیگر از عوامل مؤثر در الگوی مصرف برنج در جامعه است. با افزایش درآمد و با توجه به اهمیت برنج در سبد کالاهای مصرفی هر خانوار، درآمد بیشتری جذب خرید برنج می‌شود. شناخت حساسیت تقاضای برنج نسبت به درآمد، از جمله معیارهایی است که باید به منظور تخمین دقیق مصرف برنج، مورد توجه قرار بگیرد. مسلماً هرگونه سیاستی بدون توجه و شناخت دقیق این حساسیت، با عدم موفقیت همراه خواهد بود.

همراه با افزایش درآمد، سهم هزینه‌های مصرفی برای برنج، نسبت به کل هزینه‌های هر خانوار برای کالاهای غذایی، افزایش می‌یابد. آمار و اطلاعات گویای تغییرات الگوی مصرف به علت تغییرات درآمد و سهم هزینه برنج در کل هزینه مواد غذایی است.

سیاست‌های مختلف سهمیه‌بندی و توزیع و قیمت‌گذاری محصولات عمده کشاورزی - از جمله برنج - به علت وجود کالاهای جانشین اثر خاصی بر تقاضای برنج دارند که باعث تغییر الگوی مصرف می‌شود. برای مثال، تلاش در جهت شناخت بهتر و بیشتر کیفیت غذایی سیب زمینی و سیاست‌هایی که

برای درک مفهوم مزیت نسبی و تغییر آن در طول سال‌های مختلف، شکل (۱) را در نظر بگیرید: محور افقی، میزان تولید برنج و محور عمودی میزان تولید محصولات در جامعه است. چنانچه موجودی عوامل تولید قابل دسترس، و شدت کاربرد عوامل و شرایط تولید برنج و سایر محصولات به نحوی باشد که بتوانیم تمام اطلاعات مربوط به آنها را در منحنی به نام "منحنی امکانات تولید" خلاصه کنیم، $P_{۲۲}$ $P_{۲۲}$ مشخص‌کننده آن است که ایران در این سال در تولید برنج مزیت نسبی داشته است. در مقابل، اگر تمام اطلاعات مربوط به موجودی عوامل تولید قابل دسترس، شدت کاربرد عوامل تولید و شرایط تولید را در سال ۱۳۶۴ در نظر بگیریم، می‌توانیم منحنی امکانات تولید را به صورت $P_{۶۴}$ $P_{۶۴}$ نشان دهیم که به ترتیب، منحنی $P_{۲۲}$ $P_{۲۲}$ مشخص‌کننده مزیت نسبی و $P_{۶۴}$ $P_{۶۴}$ نشانه از دست دادن مزیت نسبی در تولید برنج است. اضافه کنیم که چنانچه برنامه و سیاست کشاورزی در زمینه تولید به نحوی پیش‌بینی شود که در تولید برنج مزیت نسبی به وجود آید، ممکن است منحنی $P_{۷۵}$ $P_{۷۵}$ ، با توجه به مزیت نسبی تولید برنج در سال ۱۳۷۵، معرف امکانات تولید باشد.

(ب) مصرف برنج از جمله اقلام عمده خوراکی و غذایی خانوارهای ایرانی است، میزان مصرف و تقاضای محصول برنج به عادت اهالی مناطق مختلف جغرافیایی بستگی دارد. مثلاً در سبد کالاهای مصرفی اکثریت قریب به اتفاق اهالی شمال ایران

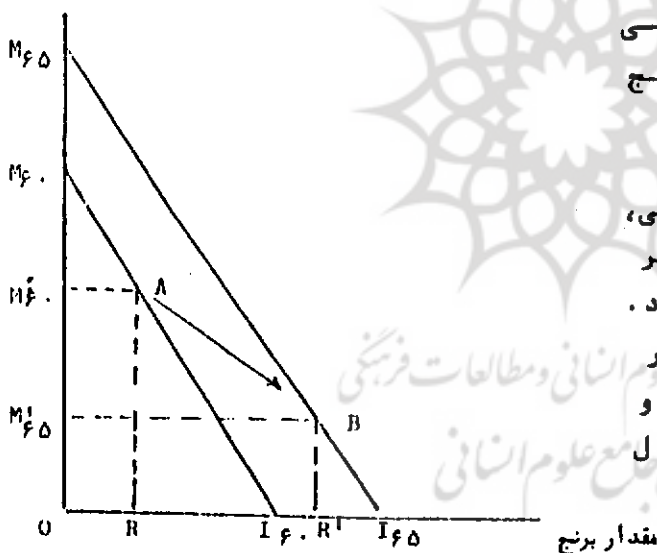
(۲) "منحنی امکانات تولید" مکان هندسی حداکثر امکانات تولید کالاهای مختلف است با موجودی عوامل تولید ثابت و تکنولوژی مشخص. به علاوه، در این مقاله، اثر موجودی عوامل تولید، شدت کاربرد عوامل تولید و شرایط تولید در شکل و موقعیت منحنی امکانات تولید نشان داده شده (Exogenous)، فرض شده، و خواننده می‌تواند در این خصوص به ماخذ شماره ۹ (انگلیسی) مراجعه کند.

شکل ۳ را در نظر بگیرید: بررسی تولید و مصرف و نرخ مبادله در سال ۱۳۳۲ معرف آن است که در این سال کشور به اندازه $A_{۳۲}H$ صادرات برنج و $C_{۳۲}H$ واردات سایر محصولات داشته است. در سال ۱۳۴۲ با توجه به منحنی امکانات تولید و مصرف و با ثابت فرض کردن نرخ مبادله، به اندازه $C_{۴۲}H$ واردات برنج و $A_{۴۲}H$ صادرات سایر تولیدات داشته ایم.^۴

بدین ترتیب، تجارت برنج در ایران تحت تاثیر دو عامل عمده قرار می‌گیرد، که عبارتند از:

الف) مسئله مزیت نسبی در تولید، کاهش تولید و از بین رفتن تدریجی آن.

درآمد (M)

شکل (۲)

(۲) البته تحلیل فوق براساس این فرض است که قیمت نسبی برنج در این فاصله تغییر نکرده باشد. به عبارت دیگر، روش مقطعی (Cross - Section) در نظر گرفته شده است. چنانچه این فرض در نظر گرفته نشود، انتقال موازی $M_{65} I_{65}$ نیز به‌سلاسه صورت نمی‌گیرد، بلکه انتقال خط بودجه با دوران آن همراه خواهد بود و حتی ممکن است خط بودجه $M_{65} I_{65}$ را نیز قطع کند. در این حالت، بسادگی نمی‌توان حکم کرد که درآمد در این فاصله افزایش یافته است یا خیر. با این همه، می‌توان این نتیجه را به دست آورد که در سال ۱۳۴۵، با وجود کاهش درآمد واقعی، مصرف برنج و مخارج مصرفی آن افزایش یافته است.

(۴) جهت اجتناب از مسائل مربوط به تغییرات نرخ مبادله، آن را ثابت فرض می‌کنیم. تغییر نرخ مبادله، با توجه به از دست رفتن تدریجی مزیت نسبی و افزایش شدید قیمت برنج، مسلماً به ضرر ایران است. به علاوه، با توجه به اینکه ایران وارد کننده کوچکی است، نرخ مبادله جهانی را داده شده فرض کرده‌ایم.

در این زمینه اتخاذ شده است، می‌تواند کمکی به کاهش مصرف فراوان برنج در کشورمان باشد. اندازه خانوار، از جمله دیگر عوامل در الگوی مصرف برنج خانوار است؛ با افزایش اندازه خانوار، مقدار مصرف برنج نیز افزایش می‌یابد.

شکل (۲) را در نظر بگیرید: چنانچه $M_{65} I_{65}$ معرف خط بودجه خانوار در سال ۱۳۶۰ باشد، مقدار برنج مصرفی OR و مخارج و هزینه‌های مصرفی برای این مقدار $M_{65} M'_{65}$ است. در مقابل $M_{65} I_{65}$ خط بودجه خانوار در سال ۱۳۶۵ نشانه افزایش درآمد خانوار در این فاصله است. در این سال مقدار مصرف برنج به OR' افزایش می‌یابد و هزینه‌های مصرفی برای این مقدار $M_{65} M'_{65}$ است و مخارج مصرفی آن می‌تواند نشانه تغییر الگوی مصرف برنج باشد.^۳

ج) تجارت. فزونی مصرف بر تولید داخلی، واردات و برعکس، فزونی تولید بر مصرف، صادرات هر کالا را باعث می‌شود. در حال حاضر، براساس آمار موجود کشور ما یکی از واردکنندگان برنج است و میزان این محصول وارداتی سال به سال افزایش نشان می‌دهد.

ب) مسئله الگوی مصرف و تعادل شدید به مصرف برنج.

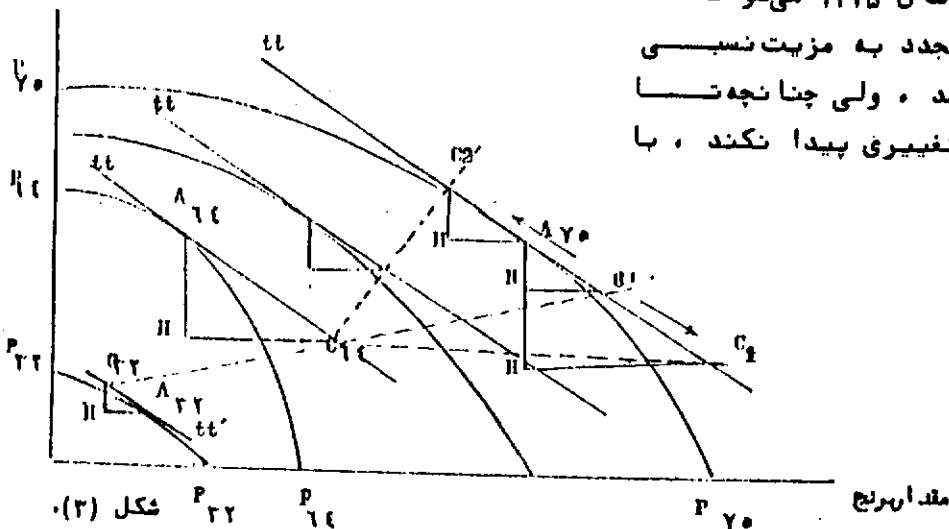
به منظور تغییر جهت تجارت برنج، نه تنها باید مزیت نسبی در تولید را که با هزینه‌های تولید ارتباط دارد پیدا کنیم، بلکه باید در عین حال سیاستهایی هماهنگ در جهت تغییر الگوی مصرف پیش بگیریم. در شکل ۳ منحنیهای امکانات تولید $P_{۶۴}$ ، $P_{۶۴}^*$ ، $P_{۲۲}$ ، $P_{۲۲}^*$ منحنی امکانات تولید را به ترتیب در سالهای ۶۴ و ۶۴*، و نرخهای مبادله $A_{۲۲}$ ، $C_{۲۲}$ و $A_{۶۴}$ ، $C_{۶۴}$ مبادله را، به ترتیب در این دو سال نشان می‌دهند. در سال ۱۳۲۲ موقعیت منحنی امکانات تولید به نحوی است که مزیت نسبی در تولید برنج را نشان می‌دهد. در آن سال صادر کننده برنج نیز بوده‌ایم. در مقابل، در سال ۱۳۶۴ موقعیت منحنی امکانات تولید به نحوی است که عدم مزیت نسبی در تولید برنج را نشان می‌دهد و مشخص کننده آن است که در آن سال، وارد کننده برنج بوده‌ایم. مثلاً، در سال ۱۳۲۲ به اندازه $H A_{۲۲}$ صادرات برنج، و در سال ۱۳۶۴ به اندازه $H C_{۶۴}$ واردات برنج داشته‌ایم. چنانچه کوششها و سیاستهایی در جهت دستیابی مجدد به مزیت نسبی در تولید برنج به کار رود، منحنی امکانات تولید $P_{۷۵}$ ، $P_{۷۵}^*$ در سال ۱۳۷۵ می‌تواند مثلاً معرف دسترسی مجدد به مزیت نسبی در تولید برنج باشد. ولی چنانچه تا سال ۱۳۷۵ الگوی مصرف تغییری پیدا نکند، با

وجود داشتن مزیت نسبی، هنوز وارد کننده برنج - ولی به میزان کمتر - خواهیم بود. اگر الگوی مصرف در جهت عکس عقربه‌های ساعت تغییر پیدا کند، مثلث تجارت $C_{۶۴}$ ، $H A_{۶۴}$ معرف آن خواهد بود که به اندازه $H A_{۶۴}$ صادرات برنج خواهیم داشت؛ و در مقابل، حرکت در جهت عقربه‌های ساعت - یا به عبارت دیگر، حرکت در جهت مصرف شدیدتر برنج - منجر به واردات $H C_{۶۴}$ (بیشتر از واردات سال ۶۴) می‌شود. در واقع، پدیده تقاضای معکوس مسئله مزیت نسبی را تحت الشعاع قرار می‌دهد، و بر خلاف مزیت نسبی که بر اساس آن باید صادر کننده باشیم، در سال ۱۳۷۵ وارد کننده برنج - حتی به میزان بیشتر خواهیم بود.

بنابراین، به منظور تغییر جهت تجارت و برای اینکه صادر کننده برنج باشیم نه تنها باید در جهت دسترسی مجدد به مزیت نسبی در تولید برنج تلاش کنیم، بلکه لازم است همزمان و هماهنگ با این تلاش الگوی مصرف را نیز تغییر دهیم.

بدیهی است که هر چه قدر نقطه مصرف در جهت عکس عقربه‌های ساعت حرکت کند، مقدار صادرات هم بیشتر می‌شود و در مقابل،

سامیر تولیدات

شکل (۳) $P_{۲۲}$ $P_{۶۴}$

تغییر مصرف در جهت حرکت عقربه‌های ساعت، منجر به افزایش حجم واردات برنج خواهد شد.

قسمت دوم تحلیل آماری

الف) تولید، تولید و تغییرات سالانه آن، و تولید سرانه، در جدول (۱) آورده شده است. آمار حاکی از آن است که تغییرات سالانه تولید نوسانات شدیدی دارد. مثلاً در سال ۵۷، نسبت به سال ۵۶، حدود ۶۴ درصد افزایش تولید بود. در سال ۶۲، نسبت به سال ۶۱، حدود ۲۴ درصد کاهش تولید نشان داده می‌شود. در مقابل تغییرات متفاوت سالانه در تولید کل برنج، تولید سرانه آن از روندی ثابت برخوردار است. تولید سرانه به استثنای سالهای ۵۷ و فاصله میان سالهای ۶۰ تا ۶۲ در بقیه سالها ثابت بوده است.

میزان عملکرد متوسط تولید، نه تنها در مقایسه با سایر محصولات کشاورزی در ایران بالاست، بلکه از تایلند نیز که صادرکننده برنج است، بیشتر است؛ عملکردی با حد متوسط ۲/۵ تن در هر هکتار، در مقابل حدود ۲ تن در هکتار در تایلند. با وجود این، به علت اثر عوامل مختلف در تولید و وجود تمایل به برنج و مصرف شدید این محصول، ایران واردکننده برنج است. به عبارت دیگر با وجود عملکرد نسبتاً بالا، از دست دادن تدریجی مزیت نسبی، عمدتاً به علت افزایش هزینه‌های تولید و سیاستهای ناهماهنگ حمایتی و تمایل شدید مصرف است.

مقایسه قیمت برنج وارداتی از تایلند و قیمت برنج داخلی با کیفیت مشابه (برنج بی‌نام)، در جدول شماره ۲ آورده شده است. این قیمتها می‌توانند معرف هزینه تولید در این دو کشور باشند.

جدول (۱). تولید، تغییرات سالانه آن، و تولید سرانه و عملکرد متوسط

سال	تولید (متر تن)	تغییرات سالانه (درصد)	تولید سرانه (کیلو)	عملکرد متوسط (کیلو (هکتار))
۱۳۵۱	۸۰۰	۰/۰	۳۰	۰۰۰
۱۳۵۲	۸۷۵	۹/۲	۳۰	۰۰۰
۱۳۵۳	۹۵۲	۹/۱	۳۰	۰۰۰
۱۳۵۵	۱۰۲۲	۸/۲	۳۰	۲۲۹۰
۱۳۵۶	۹۳۰	-۱۰/۱	۳۰	۲۴۴۷
۱۳۵۷	۱۵۲۷	۱۲/۲	۴۰	۲۹۵۵
۱۳۵۸	۱۲۲۸	-۱۸/۳	۳۰	۲۲۷۳
۱۳۵۹	۱۳۱۱	۵/۱	۳۰	۲۸۲۶
۱۳۶۰	۱۶۱۲	۲۳/۹	۴۰	۲۵۲۷
۱۳۶۱	۱۶۰۵	-۱/۲	۴۰	۲۲۲۲
۱۳۶۲	۱۲۱۵	-۲۲/۳	۴۰	۲۸۳۱
۱۳۶۳	۱۲۷۵	۲۱/۳	۳۰	۲۲۴۱
۱۳۶۴	۱۷۷۲	۲۰/۱	۴۰	۲۷۲۲

* به توضیحات جدول شماره ۳ توجه شود.
 ماخذ: جداول شماره ۳ و شماره ۴

۵) منظور، مقایسه قیمت برنج خوب وارداتی و قیمت برنج داخلی با کیفیت مشابه است. از این رو، هزینه‌های حمل و نقل در بحث مزیت نسبی فرض شده است. توجه خواننده را به اثر هزینه‌های حمل و نقل بر مزیت نسبی در کتلهای تجاری بین‌المللی جلب می‌کنیم.

مصرفگرا ، مسلماً مصرف‌برنج نیز تحت تاثیر قرار گرفت . در این ارتباط به شکل (۴) توجه کنید . D و S به ترتیب، منحنیهای تقاضا و عرضه برنج در داخل کشور با قیمت تعادل P است . منحنی m منحنی واردات را مشخص می‌کند . با فرض افزایش درآمد و ثابت بودن سایر شرایط ، تقاضای برنج افزایش پیدا می‌کند و منحنی D به D' انتقال یافته، قیمت از P_۰ به P_۱ افزایش می‌یابد و انتقال منحنی واردات از m به m' را منجر می‌شود . با توجه به قیمت متوسط برنج وارداتی - که آن را ثابت فرض کرده‌ایم - مقدار واردات از AB به AD افزایش خواهد داشت .

ج (تجارت . آمار تولید سرانه و مصرف سرانه در سال ۳۶ تا ۶۴ در جدول (۲) درج شده است . با ملاحظه این جدول در می‌یابیم که تا سال ۱۳۵۳ بین تولید و مصرف سرانه توازن وجود داشته است . البته این توازن ، خصوصاً از سال ۴۲ به

طبق این جدول ، با بررسی قیمت برنج در ایران ، ملاحظه می‌شود که قیمت برنج داخلی نسبت به برنج وارداتی از تایلند بسیار بالاست . مثلاً قیمت برنج داخلی در سال ۱۳۵۷ حدود دوبرابر ، و در سال ۶۲ حدود ۱۲/۵ برابر قیمت برنج وارداتی بوده است . افزایش شدید قیمت برنج داخلی را می‌توان ناشی از افزایش هزینه دستمزد - به علت کاربرد بودن تولید برنج - و سایر هزینه‌های تولید و همچنین سیاستهای حمایت از تولیدکننده، خصوصاً در اوائل دهه ۶۰ ، دانست . نتیجه این مجموعه تغییرات ، نه تنها امکان رقابت با تولیدکنندگان خارجی را از بین برده ، بلکه منجر به افزایش واردات بیشتر آن نیز شده است .

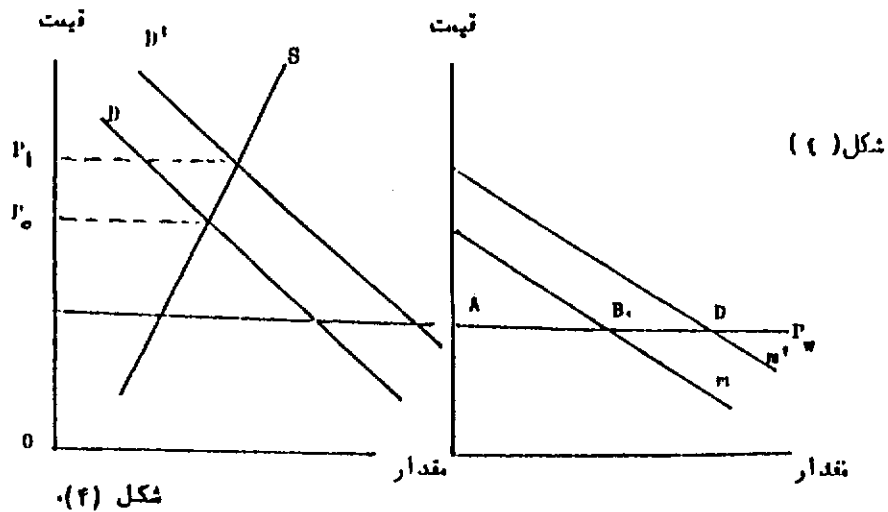
ب (مصرف . افزایش درآمد نفتی و نتیجتاً افزایش درآمد سرانه ، افزایش مصرف کالاهای مصرفی ، از جمله ، برنج را به دنبال داشت . با توجه به سیاستهای اتخاذ شده در جهت ایجاد جامعه‌ای

جدول (۲). مقایسه قیمت برنج وارداتی و مشابه داخلی

۶۲	۶۱	۶۰	۵۹	۵۸	۵۷	۵۶۰	
۲۵۵	۲۷۷	۲۹۲	۲۸۲	۲۲۴	۲۲۴	۲۶۸ ^۱	قیمت برنج وارداتی از تایلند تن - دلار
							قیمت برنج داخلی با کیفیت مشابه داخلی ^۲
۲۴۰	۱۹۰	۱۱۸	۱۰۹	۵۹	۴۷	۲۸	تن - ریال (هزار)
۲۲۲۸	۲۷۱۴	۱۶۸۶	۱۵۵۷	۸۴۲	۶۷۱	۵۲۲	تن - دلار ^۲

(۱) قیمت‌های فوب

(۳) با نرخ ریال ۷۰ (۱ دلار) محاسبه شده است .
 ماخذ: الف) وزارت اعتماد و دارایی، معاونت امور اقتصادی و بین‌المللی: بررسی وضع برنج، نشریه ۳۰ دیماه ۱۳۶۳.
 ب) وزارت کشاورزی، مرکز تحقیقات روستایی و اعتماد کشاورزی: بررسی مسائل اقتصادی - بازرگانی برنج کشور، ۱۳۶۳.

جدول (۳). تولید و مصرف سرانه. (واحد: کیلو)

سال	تولید سرانه	مصرف سرانه*
۱۳۳۶	۲۰	۲۰
۱۳۳۹	۲۰	۲۰
۱۳۴۲	۳۰	۲۰
۱۳۴۵	۳۰	۲۰
۱۳۴۸	۲۰	۲۰
۱۳۵۱	۲۰	۲۰
۱۳۵۲	۲۰	۲۰
۱۳۵۴	۲۰	۲۰
۱۳۵۵	۲۰	۲۰
۱۳۵۶	۲۰	۲۰
۱۳۵۷	۲۰	۵۰
۱۳۵۸	۳۰	۲۰
۱۳۵۹	۳۰	۲۰
۱۳۶۰	۲۰	۲۰
۱۳۶۱	۲۰	۵۰
۱۳۶۲	۲۰	۲۰
۱۳۶۳	۲۰	۲۰
۱۳۶۷	۲۰	۵۰

بعد ، با توجه به واردات برقرار شده است . با ملاحظه جدول (۴) می بینیم که از سال ۱۳۵۳ به بعد ، واردات برنج به شدت افزایش یافته و مصرف سرانه از آن سال به بعد ، هر تولید سرانه فزونی گرفته است . و این امر نشانه تمایل شدید به مصرف برنج و افزایش شدید واردات این محصول در ایران است .

تولید ، صادرات و واردات برنج، از سال ۱۳۳۰ تا ۱۳۶۲ ، در جدول شماره ۴ نشان داده شده است . با ملاحظه تغییرات سالانه تولید و واردات مندرج در جدول شماره ۵ و نمودار شماره ۱ ، مشاهده می شود که به استثنای سالهای ۵۹ تا ۶۱ ، افزایش (کاهش) تولید با کاهش (افزایش) واردات همراه است .

* (آمار مصرف با توجه به آمار تولید، واردات و صادرات (مندرجه در جدول شماره ۴) محاسبه شده است.

آمار جمعیت با توجه به سرشماری عمومی سالهای ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵ مرکز آمار ایران و با نرخ رشد ۳ درصد منظور و محاسبه شده است . لازم به توضیح است که چنانچه از نظر تولید برنج، مناطق تولید این محصول و جمعیت این مناطق و از نظر مصرف، متفاوت بودن الگوی مصرف اهالی این مناطق و سایر مناطق را به تصور آوریم، حداقل و حداکثر تولید و مصرف سرانه را به دست خواهیم آورد. به نظر می رسد که به علت عدم دسترسی دقیق به آمار تولید، مصرف سرانه فوق می تواند متوسط مناسبی - خصوصاً در این مقاله - باشد .

جدول (۴). تولید، صادرات و واردات پونج در سالهای مختلف. (واحد: هزارتن)

سال	تولید	صادرات	واردات
۱۳۳۰	۳۶۰	۲۵/۲	۰/۷۵
۱۳۳۲	۵۲۸	۶۱/۲	۰/۷۸
۱۳۳۶	۵۲۴	۵/۰	۰/۲۶
۱۳۳۹	۴۷۳	۰/۵۶	۶/۵
۱۳۴۲	۵۷۳	۱/۸	۰/۹۳
۱۳۴۵	۷۸۸	۱/۵	۱۳/۵
۱۳۴۸	۶۸۰	۰/۲۸	۱/۸۲
۱۳۵۱	۸۰۰	۰/۲۱	۹۲
۱۳۵۲	۸۷۵	۰/۱۶	۱۹۲
۱۳۵۴	۹۵۴	۲/۲	۲۸۶
۱۳۵۵	۱۰۳۴	۰/۲۳	۲۶۰
۱۳۵۶	۹۳۰	۰/۸۱	۴۲۳
۱۳۵۷	۱۵۲۷	—	۳۰۰
۱۳۵۸	۱۲۴۸	—	۲۵۶
۱۳۵۹	۱۳۱۱	—	۳۷۷
۱۳۶۰	۱۶۲۴	—	۴۸۲
۱۳۶۱	۱۶۰۵	—	۴۲۲
۱۳۶۲	۱۲۱۵	—	۷۲۲
۱۳۶۳	۱۴۷۴	—	۵۹۴
۱۳۶۴	۱۷۷۲	—	۵۵۰

(۱) قابل اطمینان

ماخذ: آمار ۵۲-۱۳۳۰ از نشریه بیان آماری، مرکز آمار ایران، ۱۳۵۵، اداره آمار و اقتصاد وزارت کشاورزی، سالنامه‌های بازرگانی خارجی، نشریات گمرک ایران و شرکت گسترش خدمات بازرگانی، گزارش اقتصادی و ترازنامه ۶۲ و ۶۳

جدول (۵). تولید و واردات و درصد تغییرات آنها در سالهای مختلف

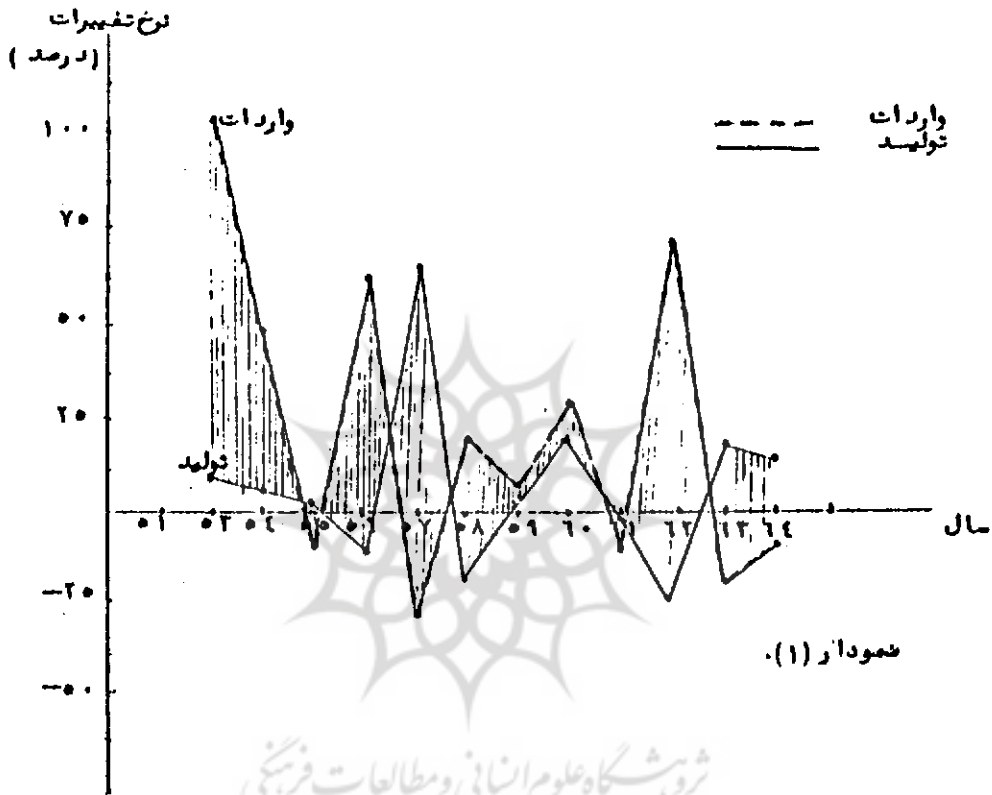
سال	تولید (هزارتن)	تغییرات (درصد)	واردات (هزارتن)	تغییرات (درصد)
۱۳۵۱	۸۰۰	۰۰۰	۴۹۲	۰۰۰
۱۳۵۲	۸۷۵	۹/۲	۱۹۲	۱۰۸/۷
۱۳۵۴	۹۵۴	۹/-	۲۸۶	۴۸/۹
۱۳۵۵	۱۰۳۴	۸/۴	۲۶۰	-۹/۱
۱۳۵۶	۹۳۰	-۱۰/	۴۲۳	۶۳/۷
۱۳۵۷	۱۵۲۷	۶۴/۲	۳۰۰	-۲۹/۱
۱۳۵۸	۱۲۴۸	-۱۸/۳	۲۵۶	۱۸/۷
۱۳۵۹	۱۳۱۱	۵	۳۷۷	۵/۹
۱۳۶۰	۱۶۲۴	۲۳/۹	۴۸۲	۲۸/۱
۱۳۶۱	۱۶۰۵	-۱/۲	۴۲۲	-۱۰/۵
۱۳۶۲	۱۲۱۵	-۲۴/۳	۷۲۲	۷۱/۵
۱۳۶۳	۱۴۷۴	۲۱/۳	۵۹۴	-۱۹/۹
۱۳۶۴	۱۷۷۲	۲۰/۱	۵۵۰	-۷/۲

ماخذ: جدول شماره ۴

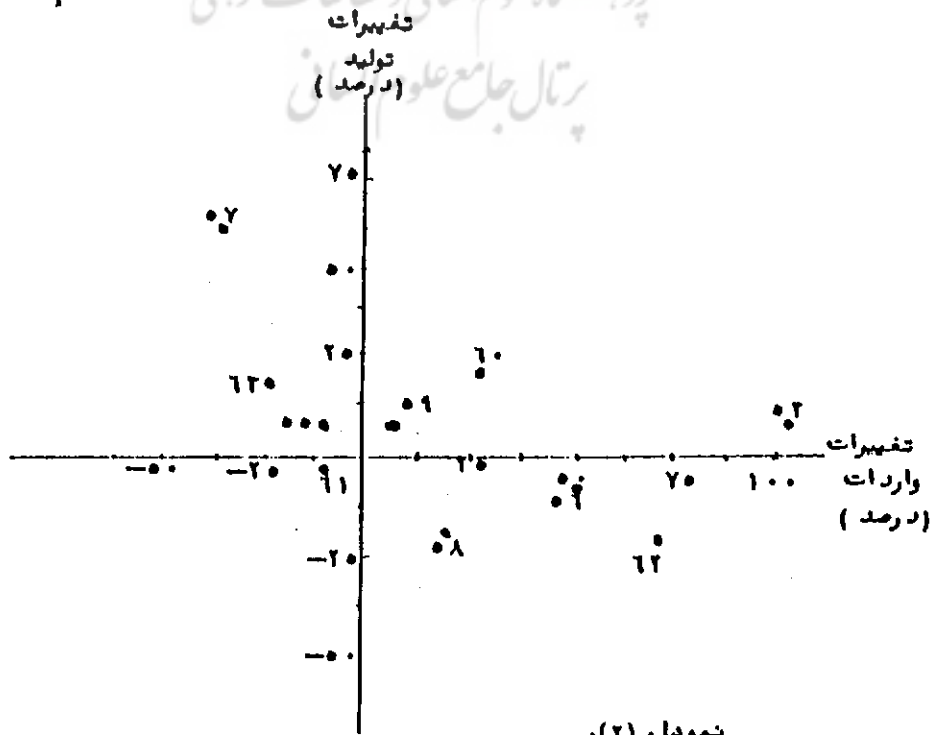
گویای آن است که از سالهای ۴۱ و ۴۲، تجارت برنج معکوس شده است. از آن سالها تاکنون - مخصوصا از دهه ۱۳۵۰- صادرات برنج بسیار ناچیز بوده است. در مقابل، واردات با وجود نوسانات، از رشدی قابل ملاحظه برخوردار بوده است.

با مشخص کردن پراکنندگی این تغییرات نمودار شماره (۲)، رابطه معکوس تغییرات در تولید و واردات را می‌توان استنباط کرد.

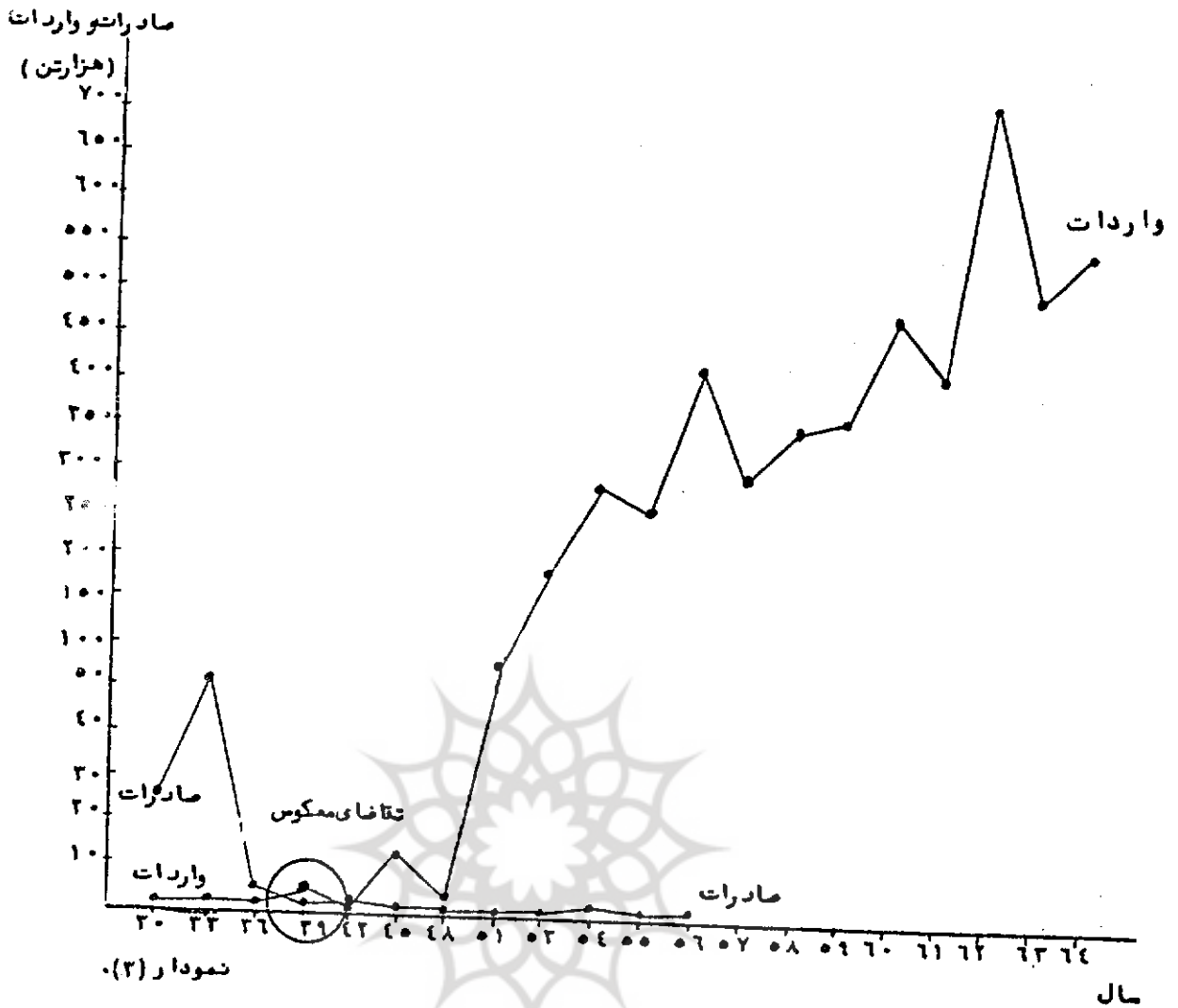
نمودار (۳) که در آن رابطه صادرات و واردات طی سالهای مختلف آورده شده،

نمودار (۱).

نمودار (۲).

قسمت سوم نتایج و پیشنهادات

بذرهای اصلاح شده و بکارگیری سرمایه بیشتر، تولید برنج را افزایش داد.

البته تاکنون هم تلاشایی در این زمینه صورت گرفته است، ولی اولاً به علت وجود تمایل شدید به مصرف برنج و رونق روزافزون آن، و ثانیاً به سبب اتخاذ سیاستهای حمایت و افزایش دستمزد و سایر هزینه‌های تولید، امکان دسترسی به مزیت نسبی بسیار ضعیف بوده است. این تلاشها، در نهایت فقط به افزایش تولید منجر شده است، تا اندازه‌ای که جوابگوی رشد جمعیت باشد و تولید سرانه ثابت بماند. در صورت ثابت ماندن تمایل به مصرف، می‌توان امیدوار بود که مقدار واردات در سطحی ثابت نگاه داشته شود.

با توجه به روند نزولی قیمت برنج وارداتی از یک طرف و افزایش قیمت برنج داخلی با کیفیت مشابه از طرف دیگر، به نظر می‌رسد که هرگونه تلاشی به منظور دسترسی مجدد به مزیت نسبی (تولید با هزینه کمتر)، به علت افزایش دستمزد و سایر هزینه‌های تولید برنج و سیاستهای حمایتی - در صورت حمایت از روش "کاربر" بودن تولید برنج، بی‌اثر باشد.

با این همه، به طور کلی می‌توان به افزایش سطح عملکرد متوسط تولید، گسترش سطح زهر کشت، استفاده از زمینهای مناطق برنج خیز، کاربرد

خلاصه:

به منظور کاهش واردات برنج، نه تنها باید اقداماتی در جهت افزایش تولید با یافتن روشهایی که بدانها اشاره شد صورت گیرد، بلکه باید اقداماتی در جهت کاهش تمایل به مصرف برنج نیز انجام شود. در غیر این صورت، کشور ما همچنان یک واردکننده برنج - حتی با روندی صعودی - باقی خواهد ماند.

همزمان با تلاشهایی که برای بهبود و افزایش تولید داخلی به عمل می آید، باید در جهت کاهش تمایل شدید به مصرف برنج نیز کوششهایی صورت گیرد. مثلاً با روشهای تبلیغاتی متفاوت و استفاده از کالاهای جانشین - مانند سیب زمینی و سایر کالاهایی که دارای مواد نشاسته‌ای اند - می توان تا حدودی فشار شدید تقاضا را کاهش داد.

منابع

۱. وزارت کشاورزی، مرکز تحقیقات روستایی و اقتصاد کشاورزی، بررسی مسائل اقتصادی - بازرگانی برنج کشور، ۱۳۶۳.
۲. وزارت کشاورزی، مرکز تحقیقات روستایی و اقتصاد کشاورزی، اوضاع اقتصاد کشاورزی کشور در سال ۱۳۶۲، ۱۳۶۳.
۳. وزارت کشاورزی، مرکز تحقیقات روستایی و اقتصاد کشاورزی، بررسی مسائل و مشکلات بخش کشاورزی، ۱۳۶۲.
۴. وزارت اقتصاد و دارایی، معاونت امور اقتصادی و بین المللی، بررسی وضع برنج - نشریه شماره ۳۰، ۱۳۶۳.
۵. نشریات آماری؛ الف) مرکز آمار ایران. ب) وزارت برنامه و بودجه. ج) وزارت کشاورزی. د) بازرگانی خارجی ایران، گمرک ایران. ه) ترازنامه و گزارش اقتصادی بانک جمهوری اسلامی ایران.
6. Bhagwati, J., (Editor), International Trade : Selected Reading, The NIT Press, 1981 .
7. Cline, W.R., (Editor), Trade Policy in The 1980s, The NIT Press, 1983 .
8. Grubel , H.G. International Economics, R.D., Irwin Inc., 1977.
9. Heller, H.R., International Theory & Empirical Evidence , 2nd. ed., Prentice Hall , Inc., 1973 .
10. Kindleberger, C.P., International Economics, R.D. Irwin, 1963 .

* * * * *